

1960 ASKERİ MÜDAHALE ÖNCESİ TİRELİ DEMOKRATLARIN ÇEKİMİŞ OLDUĞU TELGRAFLAR VE 1961 HALK OYLAMASINDA TİRE SONUÇLARI

Nilgün KARA*

Öz

Küçük Menderes nehrinin geçtiği verimli ovada sahip olduğu coğrafi konumuyla geçmişten günümüze sosyo-ekonomik açıdan önemli bir yerleşim merkezi olan Tire'nin tarihi antik döneme kadar gitmektedir. Tarih boyunca sosyal ve ekonomik zenginliğinin yanında halk arasında aktif siyasetin de mevcut olduğu bir yerleşim yeridir. Bu durumun yaşanmasında etkili olan nedenlerden biri, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Tire'nin siyasi suçluların sürgün yeri olmasıdır.

Cumhuriyet döneminde de Tire bölgenin önemli siyasi merkezlerinden biri olma özelliğini korudu. Çok partili demokrasiye geçildikten sonra da Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti'nin ilçe teşkilatları kamuoyu üzerinde oldukça etkiliydiler. Cumhuriyet dönemi Türk siyasi tarihinin ilk halk oylaması 1961 yılı askeri müdahalesi sonrası hazırlanan anayasanın oylanması için uygulanmıştır. Halk oylamaları ile vatandaşların ülke yönetimindeki önemli gelişmeler üzerinde doğrudan söz sahibi olmaları mümkün olmaktadır.

Bu çalışma ile Tireli demokratların çekmiş olduğu telgraflarda görülen siyasi atmosferin Osmanlı'dan cumhuriyete bölgenin önemli bir merkezi olan Tire'de 27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında hazırlanan anayasanın Türk siyasi hayatında ilk kez halk oylamasına sunulması süreci ve sonuçlarına yansımaları etüt edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: 1961 Anayasası, İzmir, Tire, Anayasa, Halk Oylaması.

THE REFERENDUM AFTER 1960 MILITARY COUP AND TELEGRAMS OF DEMOKRATES FROM TIRE

Abstract

Tire, whose history goes back to ancient antiquity, is a socio-economically important settlement from past to present thanks to its geographical position with its efficient meadow hosting the Little Meander (Küçük Menderes) River. Throughout history, it had the feature of having social and economic prosperity as well as being a settlement in which people were concerned with politics. One of the reasons for this is the fact that during the Ottoman Empire, Tire was the place of exile of political prisoners.

* Dr.Öğr.Üyesi Katip Çelebi Üniversitesi, (nnkara@gmail.com).

In the Republican period, Tire maintained the characteristic of being one of the significant centers of the region. After the implementation of multi-party democracy, the district organizations of the Republican People's Party and the Democratic Party were quite influential on the public opinion.

The first referendum of the Turkish political history of the Republican period was applied for the voting of the Constitution prepared after the revolution in 1961. Via referendum, citizens have the opportunity to have a direct voice in the major developments in the country's governance.

The purpose of this study is to analyze the results and evaluate the first referendum process in Turkish political history for the Constitution prepared after the military coup of May 27 in Tire, which is a remarkable center of the region from the Ottoman Empire to Republican period.

Keywords: Constitution of 1961, Izmir, Tire, Constitution, Public Referendum.

Giriş

Bireylerin siyasete katılmaları siyasal yaşamın modernleşmesinde büyük öneme sahiptir. XIX. yüzyıldan itibaren batı siyasal sistemlerinde siyasal katılmanın genişlemesi iki yönde gelişme göstermiştir: seçme-seçilme haklarının giderek genişlemesi sonucunda genel oy kurumunun yaygınlaşması ve siyasal yaşamın bireysel aşamadan örgütlü biçime geçmesi sürecidir. Bu aşamada siyasal partiler ortaya çıkmış, siyaset, partiler arası ilişkilerin keşiştiği noktada oluşmaya başlamıştır. Türk siyasi tarihinin ilk anayasası II. Abdülhamit döneminde 23 Aralık 1876'da kabul edilen Kanun-i Esasi olmuştur. Fakat 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının ardından meclis faaliyetlerine ara verildi ve ancak 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile Kanun-i Esasi yeniden yürürlüğe girmiştir. Bağımsızlık mücadelesinin verildiği günlerde ise hâkimiyetin millete ait olması esasına dayalı ilk anayasa olan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu TBMM tarafından kabul edilmiştir. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyetin ilan edilmesi sonrasında ise 1921 anayasasında değişikliğe gidilerek 20 Nisan 1924'te yeni anayasa yürürlüğe girmiştir. 27 Mayıs 1960'a kadar 36 yıllık süre içerisinde 1924 anayasası 7 kez değiştirilmiş olup, Milli Birlik Komitesinin ülke idaresini ele almasından sonra 12 Haziran 1960 tarihli geçici bir anayasa kabul edilmiştir. Kurucu Meclis tarafından yeni bir Anayasa tasarısı hazırlanmış ve 9 Temmuz 1961'de halk oylamasına sunulmuştur. Türkiye, 1961'den bu yana 6 kez halk oylaması için sandık başına giderek anayasal düzenlemelere ilişkin tercihini ortaya koymuş, bu halk oylamalarının beşinden evet oyu çıkarken, tercihine müracaat edilen Türk halkı sadece 25 Eylül 1988'de yapılan Türkiye'nin dördüncü halk oylamasına hayır oyu vermiştir¹.

1 *Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Halkoylaması Sonuçları* 7.11.1982, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1983, s. IX

1. 1961 Anayasası Halk Oylaması Öncesinde Gelişmeler

1961 Anayasası, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi öncesinde ülkede meydana gelen gelişmelerin sonucudur.² Yeni bir anayasanın ortaya çıkış nedenlerini değerlendirebilmek için öncesinde süregelen toplumsal ve tarihsel gelişmelerin özellikleri önem taşımaktadır. Bu nedenle de 27 Mayıs 1960 tarihine yakın süreçte yaşanan gelişmeler önemlidir.³ Askeri müdahalenin öncesinde Tahkikat Komisyonunun kurulmasının ardından İstanbul'da öğrencilerin katıldığı gösteriler yapılmış ve ertesi günü Ankara'da da gösteriler olmuştu.⁴ Başkentte gösteriler daha sonraki günlerde de devam etti. Bu yüzden 29 Nisanda Ankara ve İstanbul'da sıkıyönetim ilan edildi.⁵

Türkiye'de halk oylamasının ilk kez uygulandığı 1961 yılında ülke yakın bir geçmişte önemli bir tarihi olayı, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini henüz yaşamıştı. Askeri idare, Demokrat Parti hükümetini iktidardan alarak, Millî Birlik Komitesi (MBK) adına ülke yönetimine el koymuştu.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında durdurulan siyasal yaşam, Ocak 1961 tarihinde Millî Birlik Komitesi'nin yeni siyasal partilerin kurulmasına izin vermesiyle kısmen de olsa yeniden canlanmaya başlamıştı. Daha önce kurulmuş olan Cumhuriyet Halk Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ile birlikte yeni kurulan iki parti de faaliyet göstermeye başladı. Kurulan yeni partilerden biri Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığını yürüttüğü Adalet Partisi diğeri ise Ekrem Alican'ın başkanlığını yürüttüğü Yeni Türkiye Partisi idi. MBK referandum tarihi olarak 9 Temmuz 1961 tarihi belirlenmiş⁶ ve 22 Haziran - 6 Temmuz arasında sürdürülecek referandum kampanyası faaliyetlerinin yürütülmesini kararlaştırılmıştı. Bu tarih aralığında anayasa dışındaki konulara değinilmeyecekti. Böylece anayasa konusunda partilerin olumlu bir tavır içerisinde olmaları beklentisi gerçekleşecekti. Çünkü MBK anayasanın onayından ve Yassıada davalarının sonuçlanmasının ardından yapılacak genel seçimlerle iktidarın sivillere bırakılacağını vaat etmişti⁷.

2 27 Mayıs öncesinde meydana gelen gelişmeler gazetelerden de izlenebilmektedir. İzmir gazetelerinde ki yansımalarla ilgili olarak bkz. Nilgün Nurhan Kara, "1960 Askeri Müdahalesi ve İzmir Basınında İlk Günleri", *Uluslararası Darbe Sempozyumu*, Cilt 3, Aydın 2017, ss. 1089-1107

3 Bülent Tanör, *İki Anayasa 1961-1982*, Beta Basım Yayım, İstanbul 1994, s.9

4 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara İmge Kitapevi 1998, s. 239

5 William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Türkçesi Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s.101

6 Bkz. Gülay Şengül, "1961 Anayasasının Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2011, s.99.

"Temsilciler Meclisi'nde görüşmeler sırasında Anayasanın halk oyuyla sunulması konusunda bir grubunun "referandumun ülke için bir teminat olmadığını, bir fayda sağlamayacağını, böyle bir referanduma gerek olmadığını" savunanlar mevcut olup görüş ayrılıkları olsa da karar anayasanın halk oyuyla sunulması olacaktı.

7 Bener Karakartal, "Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa

2. 1960 Askeri Müdahale Öncesi Tire'den Adnan Menderes ve Refik Koraltan'a Gönderilen Telgraflar

27 Mayıs Askeri Müdahalesinden kısa bir süre önce İstanbul ve Ankara'da meydana gelen olaylar üzerine Tire ilçesinden Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'a çekilen telgraflarda destek ifadelerine yer verilmiştir⁸. Tire'den gönderilen telgraflar Demokrat Parti mensuplarının bir kısmının mevcut gelişmeler karşısındaki tavırları ve değerlendirmeleri yansıtması açısından önemlidir.

Büyük Millet Meclisi Başkanı Refik Koraltan'a Demokrat Parti İlçe İdare Kurulu Başkanı tarafından çekilen 19. 4. 1960 tarihli telgrafta: *"Yegâne dayanağımız Büyük Millet Meclisinin almış olduğu son tahkikat kararını tasdik eder, yıkıcı hareketlere son verilmesini hürmetlerimizle arz ederim."*⁹ denilerek, ilçe örgütü olarak iktidar partisinin arkasında olduklarını ifade etmişlerdi.

Başbakana çekilen diğer bir telgraf ise; *" 28 Nisan Perşembe günü Ankara ve İstanbul'da bazı soysuz züppelerin vatanın ve milletin huzur ve sükûnunu bozacak tertipli nümayişlere cüret etmeleri ancak Türk ve Müslüman düşmanlarının ekmeğine yağ sürecekti.*

Zaten bu gibi bozgunculuklara tenezzül edenler bu asil milletin sulhundan gelmeyenler olsa gerek.

Aramızda Moskova uşaklarının cüretlerine karşı bizim imanlı duygularımız daima ayakta ve hazırdır. Yurdumuzun huzur ve sükûnu için hükümetimizin aldığı kararları tasdik eder uyanık bulunan hükümet reisimizin hürmetle ellerinden öperiz. Sevgilerimle" denilmektedir. Bu telgraf *"Demokrat Parti ve İhsaniye Ocakları"* adına gönderilmiştir.¹⁰

1 Mayıs 1960 tarihli Başbakan Adnan Menderes'e çekilen telgrafta ise: *"Bütün kalbimizle sizinle beraber olduğumuzu arz eder, Cenap-ı Haktan daimi Başarılar niyaz ederiz."* ifadelerine yer verilmekte, dört kişinin imzası yer almaktadır.¹¹

Başbakan'a o günlerde Tire Belediye Başkanı tarafından çekilen 29. 04,1960 tarihli telgrafta yer alan ifadelerde; son dönemde meydana gelen olayları radyodan dinlediği ve *"son elim ve vahim hadiseler"* üzerine Başbakan Menderes'in konuşmasından, sesinin tonundan üzüntüsünü anladığını,

Referandumu", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 38, sayı.3-4, Yıl 1984, ss: 161-180, s:?

8 27 Mayıs öncesinde telgraflarda yer verilen ifadeler de görüldüğü gibi aynı zamanda bu süreçte Adnan Menderes'in Ege gezisi sırasında Demirköprü Barajının da açıldığı günlerde halkın gösterdiği katılım dikkat çekicidir. Bkz. Türkan Başyigit, " Demirköprü Barajının Kurulması", *Salihli Sempozyum Bildirileri*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2003, ss. 397-413

9 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 38, 27.04.1960.

10 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 36, 29.04.1960.

11 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 37, 01.05.1960.

ayrıca aynı derecede üzüldüğünü belirtmektedir. Bunun yanı sıra hükümet "uyanık" olarak nitelenirken, gelişmeler "memleketi Irak'a benzetmek" olarak nitelendirilmektedir.¹²

Tire Demokrat Parti Kaza İdari Heyeti Başkanı ve Ticaret Odası Başkanı ise telgrafında son hadiselerin iktisadi hayata da tesir etmesinden endişe ettiğini vurgulanmakta ve Başbakan Menderes'i hükümetin dinamik reisi olarak nitelermekte ve "emirlerinizdeyiz" denilmek suretiyle bağlılık ifade edilmektedir.¹³

3 Mayıs tarihinde dönemin Tire Demokrat Parti Ocak Başkanının ifadelerinde ise; "Seçimle iktidara gelmenin mümkün olamayacağını anlayanların hayâsızca hareketlerine karşı alacağınız tedbirlerin oldukça şiddetli olmasını arzu eder. Tanrının sizi başımızdan eksik etmemesine dua eder, ellerinizden öperiz."¹⁴ İfadelerine yer verilmektedir. Görüldüğü üzere, meydana gelen gelişmeler "hayâsızca hareketler" olarak nitelendirilmekte ve alınan önlemlerin oldukça şiddetli olmasının arzu edildiğine dair ifadelere yer verilmesi dikkat çekicidir. Demokrat Parti Yeniçiftlik Ocak Başkanı ise olaylara karışanların, iktidar hırsı ile gözleri dönenlerin memleketi Irak'a çevirmek isteyenler olduklarını ifade ederek; bunlara karşı hükümetin aldığı tedbirlerin az olduğu kanaati belirtilmektedir.¹⁵

Demokrat Yayınlar sahibi Açar Tuncer tarafından çekilen telgraf diğerlerine göre daha uzun olarak dönemin önemli gelişmelerine ayrıntılı olarak yer vermektedir. Telgraftaki şu ifadelerde; "İstanbul ve Ankara sokaklarında tahrik ve teşvik edilmiş gaffillerin sebep olduğu müessif hadiseler dolayısıyla, Büyük Türk Milletini tenvir eden son Radyo konuşmanızı yüzlerce arkadaşımın birlikte dikkatle ve ağlayarak dinledik. Allah bu milletin felaketini isteyenleri kahretsin. Daima izinizde olarak kalbimin en samimi heyecanı ile ifade ediyorum; Kalem ve fikriyatımın bir hedefi vardır: Çizdiğiniz mümtaz ve hayırlı yolda zapt edilemez bir şevk ve imanla ilerlemek en aziz emelimdir. On yıldır memleketin ümran ve saadeti hesabına açtığınız cidale gönül birliği içinde katılmış bulunmaktayım. Kin sahibi milli jurnalcilerin gadrına uğrayarak basın mahkemelerinde geçen ızdıraplı senelerimin, üzerimize yağın husumet ve hüsnün en müstesna mükâfatı sadece muhabbetlerinizle hayır duanızın üzerimde olmasıdır.

Adnan Menderes'in izinde olmak mazhariyeti ise fani mücadelede evlatlarıma terk edeceğim tek baki şeref olacaktır. Türk milleti Menderes'ini yetiştirmekle bütün ızdıraplı günlerine son veren bir huzur ve refah devrinin teminatını kazanmıştır. Size olan itimadımız, hürmetimiz ve meşum dualarımız daima lâyemut bir aşk halinde, Türk milleti adına tarihe mâlolmuştur. Bunu gölgelemek isteyen bedbahtlar için, millet kalbi daima kapalı, cenab-ı hakkın inayet ve lütfu muhaldir."¹⁶ başbakan Menderes'e bağlılık, itimat ve hürmet dile getirilmektedir.

12 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 35, 29.04.1960.

13 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 34, 29.04.1960.

14 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 31, 03.05.1960.

15 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 30, 03.05.1960.

16 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 29, 07.05.1960.

Tire Şoförler Cemiyeti ve Kurtuluş Demokrat Parti Ocak idare heyeti adına gönderilen telgrafta, memleketin kısa zamanda en medeni devletler seviyesine yükseldiği ve ulaşılan refah seviyesini çekemeyenlerin millet çoğunluğunu dahi hiçe saydığı ifade edilmektedir. Güveni vurgulanırken ise; *“gafllet içinde bunalmış muhterislere karşı açtığınız mücadelede de daima izinde ve emrinizdeyiz”* sözleriyle yine Başbakanın uyguladığı siyaseti destekledikleri ve *“emirlerinde”* olduğunu ifade edilmektedir.¹⁷

27 Mayıs Askeri Müdahalenin ardından Tire’den gönderilen bu telgraflar üzerinde inceleme yapılmış ve telgraflarda isimleri olanların ifadeleri alınmıştır. Bu sebeple inceleme sonrasında tutulan tutanaklarda sonrası dönemin hassasiyeti göz önüne alınarak değerlendirildiğinde aynı kişilerin ifadeleri dikkat çekicidir. Öncelikle ifade sahipleri telgrafların kendilerince çekildiğini kabul etmektedirler.

Telgraf çekenlerden Şakir Başaran da verdiği ifadede telgrafın kendisine ait olduğunu kabul etmekte ve şu sözlere yer vermektedir; *“O günkü ahval ve şartlara radyoda Adnan Menderes’in konuşmasına nazaran partili birkaç arkadaş parti ocağına gelerek böyle bir telgraf çekilmesini söylediler ve bu sebeple çekilmiştir. Fena bir maksat ile çekilmiş değildir. O günkü iktidarın ve radyoların aldanışının kurbanıyız hatta Türk ordusu iktidarı ele alınca şimdi Devlet Başkanı olarak zaferi tes’it eden bağıllık telgrafi çekmiş bulunuyorum. Bu telde aldandığımızı belirtmiş bulunuyorum. Arz ettiğim gibi o günkü ahval ve şartların bildirişi neticesi çekilmiştir. Bizden hadiselerin iç yüzü gizlenmiştir.”*¹⁸

Bir diğer ifade sahibi ise, rençber olduğunu ve Demokrat Partili olduğunu belirttikten sonra: *“Belediye reisi İsmail Başlıoğlu Parti Ocakları hep telgraf çektiler dedi. Sen de çekeceksin diyerek bu telgrafi yazdı imzaladım. Postaneye götürdüm. Kötü bir niyetim yoktur. İdare-i örfiye ilan edilmişti. Ortalık sükûnet bulmuştu bu durumun iç yüzünü bilmezdik memlekette böyle hadiseler olmayacak düşüncesiyle iyi niyetle çektik.”* demektedir. Burada *“ortalığın sükûnet bulması”* isteğinin vurgulanması dikkat çekmektedir.¹⁹

1960 askeri müdahalesi öncesinde Tire Belediye Başkanı olan İsmail Taşlıoğlu’nun ifadesinde ise telgraf çekmesinin gerekçelerini şu şekilde belirtmiştir; *“O günlerde gerek gazetelerde gerekse radyonun yaptığı yayınlarda İstanbul ve Ankara’da meydana gelen hadiselerin meşru bir hükümete karşı ayaklanma şeklinde neşriyatının”* ve ayrıca *“mes’ul hükümet Başkanının radyoda yapmış olduğu konuşmada açıkça alelade bir ayaklanma şeklinde ifade etmesi neticesi bir vatanperver olarak bu gibi ayaklanmalara karşı her hükümetin alacağı yerinde tedbirleri tasvip etmek şiarın olması bakımından hükümeti desteklemek...”* amacı ve *“...vatanperverlik ve milliyet hislerinin samimiyetinden doğmuş...”* olduğunu beyan etmektedir.²⁰

17 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 28, 07.04.1960.

18 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 15, 17.06.1960.

19 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 15, 18.06.1960.

20 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa 14, 17.06.1960.

Bir diğer ifade de “ ...Memlekette nümayiş olup ve bilahare de ortalık sükûnete avdet ettiğinden dolayı bu teli çektim. Yoksa onları suç işlemek için teşvik mahiyetinde çekmiş değilim fena bir kastım yoktur” sözlerine yer verilmesi o günlerde halkın mevcut gelişmeler karşısında duygu ve düşüncelerinin ifadesidir.²¹

Telgraf çeken diğer kişilerin ifadelerinde de benzer konular vurgulanmakta ve suç işlemeye teşvik etmek amacıyla çekilmiş telgraf olmadığı belirtilmektedir.²²

Askeri müdahale sonrasında Tire savcılığı tarafından Yüksek Soruşturma Kurulu Başkanlığı’na çekilen telgraf metni şu şekildedir;

“Yüksek Soruşturma Kurulu Başkanlığı’na

Ankara

İstanbul ve Ankara da üniversite talebelerinin yaptıkları nümayişler dolayısıyla Tire’den dizi listesinde adları yazılı şahısların sabık ve sakıt iktidar başbakanı Adnan Menderes ve münferih Büyük Millet Meclisi Reisi Refik Koraltan’a çekilmiş telgraflar Tire askeri kaymakamı tarafından Tire Postahane Müdürlüğü’nden alınmış ve İzmir askeri valiliğine yollandığı ve İzmir askeri valiliği de İzmir C. Müddei-i umimiliğine tevdi eylediği ve İzmir C. Müddei-i umimiliğine suç yeri itibarile Tireye yollamış ve telgrafları çekenlerin ifadeleri alınmış ve telgrafları çektiklerini kabul etmektedirler.

Bazı telgraflardaki cümleler eski iktidar başkanını suç işlemeğe teşvik ve tahrik mahiyeti taşıdığından asıl suçlu olanlarla birlikte haklarında takibat icrası kanaatinde bulunulduğundan telgraflar ve ifadeleri gereği ifa buyurulmak üzere saygı ile sunulur. (11 /7/ 1960)”²³

Başkanlığını Fehmi Tüzün’ün yaptığı VI. Kurulun verdiği kararda; “Dosyada Ankara ve İstanbul nümayişleri sırasında bazı demokrat partililerin Adnan Menderes’e göndermiş oldukları telgraflarda kendisine bağlılıkları ve yapılan hareketleri tasvip ettikleri bildirilmiş olup bu telgraflarda Adnan Menderesi suç işlemeğe teşvik ve tahrik edici ve suç teşkil edebilecek yazılar bulunmadığından kurulumuzca yapılacak bir işlem bulunmadığına ve dosyanın hıfzedilmek üzere Merkez soruşturma Kuruluna iadesine 8.9.1960 tarihinde ittifakla karar verildi”²⁴ denilmektedir. Böylece telgraflar sebebi ile yürütülen inceleme sonucunda olağanüstü bir süreç olarak niteleyebileceğimiz bu dönemde telgraf sahipleri suçlu bulunmamıştır.

Yukarıda yer verilen örneklerde gördüğümüz üzere Tireli Demokratlar siyasi gelişmelere ilgisiz kalmayarak sürece dâhil olmuşlardır. Bu dönemde Türkiye’de uygulanan ilk halk oylamasında da Tire halkının katılım oranı göz önünde bulundurulduğunda ilginin benzer şekilde devam ettiğini görmektedir.

21 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 14, 17.06.1960.

22 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 13, 16.06.1960.

23 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 4, 15.07.1960.

24 BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4, Sayfa: 3, 08.09.1960.

3. Türkiye Genelinde Referandum Sonuçlarının Değerlendirilmesi

Halk oylaması veya referandum, bir yasama işlemi hakkında vatandaşların oyuna başvurma anlamına gelmektedir.²⁵ Demokratik rejimlerde halk iradesi kavramının önemli bir yeri vardır. Demokrasiyi diğer yönetim şekillerinden ayıran önemli özelliklerden birisi de hiç şüphesiz halkın iradesinin yönetimde esas tutulmasıdır. Egemenliğin halka dayanmadığı ya da başka güç odakları tarafından kullanıldığı yönetimler demokratik olarak nitelendirilemez.²⁶

Halk, temsili demokrasilerde yönetime katılma hakkını kendisi tarafından seçilen temsilciler aracılığıyla kullanır. Burada devredilen egemenlik hakkı değil, egemenliğin bir süreliğine kullanılması hakkıdır. Rousseau'ya göre, egemenlik halktadır ve başkasına devredilemez. *“ Bu görüşe göre, temsilcilerin belirledikleri yasaların geçerliliği, halkın onayını almak suretiyle temin edilebilmektedir... Buna göre halk oylamaları, halkın iradesinin teminatı olarak belirli zamanlarda doğrudan doğruya kullanmak suretiyle temsilcilerle halk arasında bir tür köprü vazifesi gören demokrasi aracı olarak hizmet etmektedirler.”*²⁷

Türkiye’de halk oylamaları ilk olarak, yeni hazırlanan anayasaların halkın oyuna sunulduğu 1961 ve daha sonra 1982 senelerinde uygulandı. Askeri müdahalelerin ardından gerçekleştirilen oylamaların, *“halkın iradesini yansıtmaması bakımından birtakım şüpheler taşıdığı ifade edilebilir. Çünkü söz konusu atmosferde halkın gerçek iradesinin halk oylaması sonucuna yansıdığını ve bilgi ve haber alma kaynaklarının demokrasinin gerektirdiği şekilde işlediğini düşünmek birtakım yanlışlara yol açabilir. Daha önce belirtildiği gibi, ihtilâl yol açan ortamdaki güvensizlik ve kargaşa durumunun, halk oylamasının demokratik koşullarda gerçekleştirilmesi imkânlarını kısıtladığı gibi, vatandaşları onay yönünde tercih belirlemeye yönelttiği biçiminde değerlendirilebilir.”*²⁸

Tire’de askeri müdahale ve telgrafların çekildiği süreçte yapılan halk oylamasının sonuçlarından evvel Türkiye geneline baktığımızda şu sonuçlara ulaşmaktayız; Türkiye genelinde 1961 katılma oranı yüzde 81 iken, kırsal kesimin oylamaya katılma oranı ise 83,3’e ulaşmıştır. Oylamaya katılanlarda evet oyu kullananların oranı % 61,7, hayır oylarının oranı %38,3’dür²⁹. Türkiye nüfusu 1961 yılında 27,8 milyon iken bu sayının 18,9 milyonu kırsalda yaşıyordu. Seçmen nüfusu ise aynı tarihlerde 12,7 milyon ve bunun 7,3 milyonu kırsal bölgede yaşamakta idi. Bu tarihte yapılan referandumun en dikkat çekici noktalarından biri katılım oranının yüksekliğidir. 1950 seçimlerinden sonra her

25 Hüseyin Nail Kubalı, *Anayasa Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1971, s.278’den aktaran, Mehtap Yeşilorman, a.g.m. s. 194

26 Mehtap Yeşilorman, *Halkın İradesi Bağlamında Halkoylamaları: Bir Hukuk Sosyolojisi Denemesi*, Sosyoloji Konferansları, 2011, Sayı: 43, ss:191-220, s.194

27 Kemal Gözler, *“Halkoylamasının Değeri”*, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1988, Cilt XL, Sayı:1-4, ss. 97-113’den aktaran Mehtap Yeşilorman, a.g.m. s. 195

28 Mehtap Yeşilorman, a.g.m. s. 216

29 Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No 3156, Ankara 2008, s. 197

seçimde katılım oranı düşerken, 27 Mayıs 1960 sonrasında bu oran artmıştır.³⁰

1961 Anayasa oylamasının bir diğer özelliği de hayır oylarının yüksek olmasıdır. A.P. dışındaki partilerin anayasa lehinde bir tutumda olmalarına rağmen 3,9 milyon seçmen Anayasaya hayır demiştir. Yani oran olarak yüzde 38,3 'tür. Kırsal bölgelerde hayır oy oranı daha yükselmekte, yüzde 39,5'i bulmaktadır. Anayasaya seçmenlerin yüzde 61,7'si, kentli seçmenlerin yüzde 64,7'si evet demiştir. Çıkan sonuç, kırsal bölgelerde kentlere göre, hem katılma, hem de hayır oyu yüzdesinin daha yüksek olduğudur.³¹

İller açısından durum incelendiğinde 11 ilin anayasayı reddettiği görülmektedir. Aydın'da seçmenlerin yüzde 56,0'i, Bursa'da 52,9'u, Çorum'da 52,2'si, Denizli'de 51,3% İzmir'de 50,2'si, Kütahya'da 58,2'si, Manisa'da 56,1'i, Sakarya'da 52,8'si, Samsun'da 57,0'ı, Zonguldak'ta 53,1'i anayasayı reddetmiştir. Bu illerin çoğu Türkiye'nin batısında yer almaktadır.³²

Feroz Ahmad, Temmuz 1961 tarihinde oya sunulan yeni anayasanın halk tarafından "kayıtsızlıkla karşılandığı" değerlendirmesinde bulunmaktadır. Halkın %40 oranında hayır oyu vermesini ise; "Yeni seçim kanununun getirdiği nisbi temsil sistemini ve dolayısıyla çok partili bir parlamentoyu desteklese de, CHP'nin ve tek parti yönetiminin dönüşünden korkmaktaydı"³³ şeklinde yorumlamaktadır.³⁴ Bernard Lewis, 1961 Halk oylaması sonuçlarına ilişkin olarak; "Çoğunluk, çok kuvvetli olmasa da, anayasayı uygulamaya sokmak ve seçmenlerin iradesini özgür ve dürüst bir şekilde ortaya koyarak kabul edildiğini de göstermek için yeterliydi " ³⁵ değerlendirmesinde bulunmaktadır. " Genellikle kamuoyunda bunun, yeni rejim için büyük bir başarı olmadığı kanısı egemendi..." ³⁶ Kemal Karpat söz konusu halk oylaması sonucu ile ilgili olarak hayır oranının yüksekliğine dair "beklenmedik ölçüde yüksek oran "yorumunu yapmakta ve buna bakarak "Anayasaya karşı yaygın bir halk muhalefetinin söz konusu olduğunu söyleyebiliriz" demektedir.³⁷

30 Halk Oylaması Sonuçları, s. 197, Bener Karakartal, a.g.m., s.174

31 Bener Karakartal, a.g.m., s.174

32 Bener Karakartal, a.g.m., s.174-175

33 Sinem Birol, "1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2012/II, 43, s.52'de ;"Ancak 1961 Anayasası ile ilgili olarak en dikkat çekici nokta bu kadar demokratik, temel hak ve özgürlüklerin otorite aleyhine genişletildiği ve güvence altına alındığı bir anayasanın %40'a yakın hayır oyu almasıdır. Ki bu durumun nedenleri, gerek demokrasinin, gerek temel hak ve özgürlüklerin bir ileri bir geri gittiği ülkemizde, demokratik bir anayasa hazırlama çalışmaları devam ederken daha da önem kazanmaktadır. Şüphesiz oldukça ileri ve demokratik bir anayasa olan 1961 Anayasasının halkın azımsanmayacak kadar büyük bir kesimi tarafından kabul görmemesi, halkın temsilinin büyük oranda engellenmiş olmasına bağlıdır." değerlendirmesinde bulunmaktadır.

34 Feroz Ahmet, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. Sedat Cem Karadeli, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s.151

35 Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çevirenler: Hamdi Aydoğan- Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s.17

36 Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976, s. 234

37 Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş yayınları, İstanbul 2010, s. 245

4. 1961 Halk Oylaması ve Tire

Tire ilçesinin bağlı olduğu İzmir ilinde halk oylaması sonuçlarına bakıldığında³⁸:

Toplam	Bucak ve Köylerde	Şehir	İzmir Merkez
405.129	108.494	296.635	1960 Nüfusu
200.402	48.536	151.866	Seçmen Sayısı
49.5	44.7	51.2	Seçmen Sayısı- Nüfusa Oranı
159.994	40.073	119.921	Oy Kullananların Sayısı
79.8	82.6	79.0	Oy Kullananların Seçmen Sayısına Oranı
159.470	39.918	119.552	Oyların Mahiyeti- Muteber oy Sayısı
524	155	369	Oyların Mahiyeti- Muteber Olmayan Oy Sayısı
76.431	19.479	56.952	Muteber Olan Oyların Nev'i Evet Sayısı
47.9	48.8	47.6	Evet Oylarının Muteber Oya Oranı
83.039	20.439	62.600	Hayır Oy Sayısı
52.1	51.2	52.4	Hayır Oy Sayısının Muteber olan oya oranı

38 Halk Oylaması Sonuçları, s.218-219

1961 Halk oylamasının Tire ilçesinde sonuçları-oranları ise:

Toplam	Bucak ve Köylerde	Şehir	Tire
57.428	30.785	26.643	1960 Nüfusu
29.004	15.184	13.820	Seçmen Sayısı
50.5	49.3	51.9	Seçmen Sayısı-Nüfusa Oranı
23.440	12.697	10.743	Oy Kullananların Sayısı
80.8	83.6	77.7	Oy Kullananların Seçmen Sayısına Oranı
23345	12.638	10.707	Oyların Mahiyeti-Muteber oy Sayısı
95	59	36	Oyların Mahiyeti-Muteber Olmayan oy Sayısı
9.820	6.477	3.343	Muteber Olan Oyların Nev'i Evet Sayısı
42.1	51.3	31.2	Evet Oylarının Muteber Oya Oranı
13.525	6.161	7.364	Hayır Oy Sayısı
57.9	48.7	68.8	Hayır Oy Sayısının muteber olan oya oranı

1961 Anayasa Oylamasının sonuçları incelendiğinde Tire genelinde toplam 127 sandıkta (49 şehir, 78 bucak/köy) toplam 23,440 seçmen oy kullanmıştır.³⁹ Seçmenlerin oylamaya katılma oranı şehirde %78, bucak ve köyde %84 genel olarak ise %81'dir. Tire genelinde hesaplanan oranlar göz önünde bulundurulduğunda şehirde yaşayan seçmenlerin %31,2'si evet, %68,8'i hayır; bucak/köyde yaşayan seçmenlerin %51,3'i evet, %48,7'si hayır ve genel olarak %42,1'i evet, %57,9'u hayır demiştir.

1961 Anayasa Oylamasının sonuçları incelendiğinde İzmir genelinde toplam 1945 sandıkta (881 şehir, 1064 bucak/köy) toplam 436,582 seçmen oy kullanmıştır. Seçmenlerin oylamaya katılma oranı şehirde %79, bucak ve köyde %84 genel olarak ise %82'dir. İzmir genelinde hesaplanan oranlar göz önünde bulundurulduğunda şehirde yaşayan seçmenlerin %47,2'si evet, %52,8'i hayır; bucak/köyde yaşayan seçmenlerin %52,6'sı evet, %48,4'ü hayır ve genel olarak %49,8'i evet, %50,2'si hayır demiştir.⁴⁰

39 Halk Oylaması Sonuçları, s.218-219; 1961 halk oylamasında İzmir ilçelerinden Çeşme, Foça, Karaburun, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kiraz, Ödemiş, Seferihisar, Selçuk, Torbalı ilçelerinde evet oy oranının % 50 oranının üzerinde olduğu, Bayındır, Bergama, Bornova, Dikili, Kınık, Menemen, Urla ve Tire ilçelerinde hayır oy oranının %50'nin üzerinde olduğu görülmektedir.

40 Halk Oylaması Sonuçları, s. 218-219

Halk oylamasının yapılacağı gün yaklaşırken İzmir basınında “Cemal Gürsel, bütün vatandaşlardan Anayasaya EVET demelerini istedi” şeklindedir manşetler. Devlet başkanının bir gün önce yaptığı konuşmasında halkı “yalan, asılsız ve hayâsız söylentilere...” karşı uyardığı, “inanmayın, kanmayın” dediği belirtmektedir.⁴¹

Oylamanın yapıldığı 9 Temmuz 1961 günkü Demokrat İzmir gazetesinin manşeti ise “Vatandaş! Büyük vazife seni bekliyor” şeklindedir. Devamında da bütün dünyanın gelişmelerle ilgilendiğini ve memleket meselelerine karşı duyarlılığın ancak oy sandıklarına gösterilecek ilgi ile ispat edilebileceğine dikkat çekilmektedir.⁴² Yeni Asır gazetesinin halkoylamasının yapıldığı günkü manşeti ise “Anayasa, Bugün Halkoyuna Sunuluyor” şeklinde olup vatandaşların sabah saat beşten on dokuza kadar oylarını kullanacakları ve anayasayı kabul edenlerin “evet” diyenlerin beyaz pusulaya, kabul etmeyenlerin “hayır” yazılı kırmızı pusula vereceklerini belirtmektedir.⁴³ Oylamanın ertesi günü “Anayasanın milletçe kabul edildi” başlığı ile oylama sonucu duyurulmaktadır. Tam bir seçim havası içerisinde geçtiği belirtilen oylamada “İzmir kırmızı oya rağbet gösterdi (216.603) Evet, (219.545) Hayır “ denilmektedir.⁴⁴

İzmir Merkez ve İlçeleri	
İzmir;	76,798 Evet, 83,591 Hayır.
Karşıyaka	17,374 evet, 15,300 hayır.
Bornova	8,954 evet, 9,546 hayır,
Karaburun	1,894 evet, 1,912 hayır,
Urla	3,726 evet, 4,003 hayır.
Foça	2,358 evet, 2,127 hayır,
Selçuk	3,091 evet, 2,459 hayır,
Çeşme	2,814 evet, 1,130 hayır,
Seferihisar	2 991 evet, 1,337 hayır,
Kınık	3,348 evet, 5.489 hayır,
Torbali	8,877 evet, 6,854 hayır,
Kemalpaşa	7,704 evet, 7,368 hayır,
Menemen	9,555 evet, 11,594 hayır,
Bayındır	7,480 evet, 8,655 hayır.
Dikili	2,991 evet, 3,775 hayır,
Ödemiş	25,528 evet, 16,476 hayır.
Bergama	14.589 evet, 18,235 hayır,
Tire	9.878 evet, 12.525 hayır,
Kiraz	6.560 evet, 5.599 hayır,
Manisa	79.000 evet, 91.000 hayır,
Muğla	37,936 evet, 28.806 hayır,
Balıkesir	22,078 evet, 17,558 hayır,
Denizli	16,536 evet, 18,702 hayır.

Demokrat İzmir, 10.07.1961

Yeni Asır gazetesinin sonuçları duyurduğu haberde ilk kez yapılan halk oylamasına katılımın yüksek olduğu, ciddi bir olayın meydana gelmediği ve ilçelere ait ilk sonuçlar duyurulmaktadır.⁴⁵

41 5.7.1961, Demokrat İzmir, s.1

42 9.7.1961, Demokrat İzmir, s.1

43 9.7.1961, Yeni Asır, s.1

44 10.7.1961, Demokrat İzmir, s.1

45 10.7.1961, Yeni Asır, s.1

devam ediyor

Saat 24 İzmir merkez ilçesinde 600 sandıktan 597 tanesi tasnif edilmiştir. 597 sandıktaki 76375 Beyaz 82919 kırmızı oy tesbit edilmiştir.

İlçelerden saat 24'e kadar gelen neticeler ise şöyledir:

Bornova	8954	evet	9546	hayır
Torbali	8877	«	6854	«
Tire	9336	«	11.842	«
Urla	3726	«	4033	«
Seferihisar	2991	«	1377	«
Bergama	9163	«	15022	«
Çeşme	2814	«	1130	«
Foça	2358	«	2127	«
Kemalpaşa	7704	«	7368	«
Kınık	3348	«	5489	«
Karaburun	1894	«	1412	«
Karşıyaka	17194	«	14703	«
Selçuk	3091	«	2459	«
Menemen	9555	«	11594	«

Ödemiste son tasniflere göre evet 8900 ildiridir.

Bergamada 9, Tirede 3 sandık tasnifi eksik olmak üzere İzmir'in son oy sayısı şöyledir: 216.603 Evet, 219545 Hayır. Böylece İzmir Anayasaya «Hayır» demiştir.

Yeni Asır, 10.07.1961

Burada paylaşılan haberde Tire'de üç sandık tasnifinin eksik olduğu belirtilirken 9336 kişinin anayasaya evet oyu kullandığı, 11.842 kişinin ise hayır oyu kullandığı yazılmaktadır. Burada İzmir'in henüz sayım tamamlanmamış olmakla birlikte İzmir'in anayasaya hayır dediği paylaşılmaktadır⁴⁶.

12 Temmuz 1961 tarihli Yeni Asır gazetesinin manşeti Cemal Gürsel'in ifadelerine yer verilerek "Millet olgunluğunu gösterdi"⁴⁷ dediği bildirilmekte iken aynı tarihli Demokrat İzmir gazetesi sonuçları "Millet dimdik durmasını bildi" denilerek, Türk milletinin her şeye rağmen doğru yolu bulmakta asaletini gösterdiği değerlendirilmesinde bulunmaktadır⁴⁸.

Sonuç

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahale öncesinde ülkede meydana gelen mevcut gelişmeler karşısında Tire'nin bazı ileri gelenleri ile bazı vatandaşlar Başbakan Adnan Menderes ve Meclis Başkanı Refik Koraltan'a telgraflar çekerek mevcut iktidarın yanında yer aldıklarını bildirmişti. Bu telgraflarda yer alan ifadelerle değinilen konular dönemin gelişmeleri açısından ve aynı zamanda müdahalenin ardından telgraf sahipleri hakkında yürütülen soruşturmalar sonrası alınan ifadeler dikkat çekmektedir. Burada özellikle o günlerde meydana gelen gelişmeler karşısında duyulan endişe ve bununla birlikte mevcut iktidara

46 10.7.1961, Demokrat İzmir, s.1

47 12.7.1961, Yeni Asır, s.1

48 12.7.1961, Demokrat İzmir, s.1

karşı destek vurgulanmaktadır. Öte yandan müdahale sonrasında verdikleri ifadelerde ise hiçbir şekilde bir art niyet olmadığı üzerinde durulmaktadır.

Sonuç olarak, 1961 referandumu, seçmen davranışının genel parti sadakati ile siyasal, iktisadî olaylar çerçevesinde oluştuğunu göstermektedir. Bu çerçevede, referandumda sorulan sorunun kendisi sanki ikinci plana geçmiş gibidir. Nitekim ülkede ilk kez yapılan halk oylaması sonuçları askeri müdahale öncesi DP'ye telgraflarda yer verilen hususlar konusunda desteğini esirgemeyen Tire'de hayır oylarının yüksek olduğu, İzmir il merkezindeki sonuçların oransal olarak üzerinde olduğu görülmektedir. İzmir il sonuçlarında şehir merkezi ile bucak ve köylerdeki hayır oylarının oranları birbirine daha yakın olmakla birlikte Tire ilçesinde şehir merkezindeki hayır oy oranı bucak ve köylerden İzmir iline oranla daha açıktır ve daha yüksektir. Burada gördüğümüz üzere telgraflarla ilgili yapılan incelemelerde verilen ifadelerde sadece gelişmeler karşısında duyulan endişe vurgulansa da halk oylaması sonuçlarına göre Tire halkının çoğunluğu anayasa ile ilgili olarak ikna edilememişlerdir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

II. Resmi Yayınlar

Halk Oylaması Sonuçları 2007, 1988, 1987, 1982, 1961, Türkiye İstatistik Kurumu, Yayın No 3156, Ankara 2008.

III. Süreli Yayınlar

Demokrat İzmir 1961

Yeni Asır 1961

IV. Kitaplar

FEROZ Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, Çev. Sedat Cem Karadeli, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006.

FEROZ Ahmad, Bedia Turgay, Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1976.

EROĞUL Cem, Demokrat Parti tarihi ve İdeolojisi, Ankara İmge Kitapevi 1998.

KARPAT Kemal H., Osmanlı’ dan Günümüze Asker ve Siyaset, Timaş yayınları, İstanbul 2010.

KUBALI Hüseyin Nail, Anayasa Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1971.

LEWİS Bernard, Demokrasinin Türkiye Serüveni, Çevirenler: Hamdi Aydoğan-Esra Ermert, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

TANÖR Bülent, İki Anayasa 1961-1982, Beta Basım Yayım, İstanbul, 1994.

WILLİAM Hale, Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Türkçesi Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları 1996.

ŞENGÜL Gülay, “1961 Anayasasının Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, 2011.

V. Makaleler

- BAŞYİĞİT Türkan, "Demirköprü Barajının Kurulması", Salihli Sempozyum Bildirileri, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir 2003.
- GÖZLER Kemal, "Halkoylamasının Değeri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1988, Cilt XL, Sayı:1-4.
- KARA Nilgün Nurhan, "1960 Askeri Müdahalesi ve İzmir Basınında İlk Günleri", Uluslararası Darbe Sempozyumu, Cilt 3, Aydın 2017.
- KARAKARTAL Bener, "Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumu", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C. 38, sayı.3-4, Yıl 1984,
- SİNEM Birol, " 1961 Anayasasında İfade Özgürlüğü", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2012/II, 43
- YEŞİLORMAN Mehtap, "Halkın İradesi Bağlamında Halkoylamaları: Bir Hukuk Sosyolojisi Denemesi", Sosyoloji Konferansları, 2011, Sayı: 43, ss:191-220.

EKLER

EK 1

BCA, Fon Kodu: 10.09.0.0, Yer No: Kutu: 479, Gömlek: 1381, Sıra: 4,
Sayfa: 24, 09.06.1960.

T. C.	
İzmir Askeri Valiliği	
Karargâhı	
J 2 : III	9 Haziran 1960
Konu : Sabık Devlet vekiline çekilen telgraflar Hk.	DEVLET ARŞİVİNİN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ CUMHURİYET ARŞİVİ
Cumhuriyet Müddeiummâliğine	
<u>İZMİR</u>	
6 Haziran 1960 günü Tire Postahanesinde yapılan aramalarda ekli telgraf suretleri ele geçirilmiştir.	
Gereğinin yapılmasını rica ederim.	
Eki: 12 Telgraf	
Mer. Muh. 71768	İRFAN TANSEL Hv. Tümg. İzmir Askeri Valisi
010 09	499 1381 4
	24